

FILOZOFICKÉ OTÁZKY LOGIKY (VII)¹

Ján SZOMOLÁNYI

Logické predikáty a ontologická väzba

Je zrejmé, že sloveso „existuje“ je gramatickým predikátom, keďže z gramatického hľadiska je stavba viet „Táto izba je priestranná“ a „Táto izba existuje“ rovnaká. Vzniká otázka, čo sa myslí, keď sa povie, že „...existuje“ nie je logický predikát. „Logický predikát“ sa tu chápe v zmysle predikátovej logiky I. rádu. Každý výrok obsahujúci tvrdenie o existencii je transformovateľný na taký výraz jazyka predikátovej logiky, ktorý vyjadruje to isté, ale neobsahuje slovo „existuje“. To znamená, že toto slovo je postrádateľné. Hoci ľudia zo zvyku vyjadrujú vety obsahujúce výraz „existuje“ ako gramatický predikát, nie je to nevyhnutné. Napríklad namiesto výroku „Guľatá kocka neexistuje“, možno povedať „Žiadna kocka nie je guľatá“ alebo „Pre každé teleso platí, že nie je súčasne kockaté a guľaté“. Zdanlivá ľahkosť tohto spôsobu vyjadrenia však môže byť klamlivá. Existenčné výroky možno preložiť do usmernenej formy iba vtedy, keď kvantifikátory interpretujeme *referenčne*, teda tak, že premenné viazané kvantifikátormi referujú na objekty z danej oblasti úvahy. Alternatívnym prístupom je tzv. *substitučné* čítanie, podľa ktorého hodnotami premenných sú mená, a nie objekty. Uvažujme nasledujúci príklad:

- (1) Pegas je lietajúci kôň.

Z toho priamo vyplýva tvrdenie

- (2) Lietajúci kôň existuje.

Veta (1) je pravdivá, ale ak (2) je daná v usmernenom prepise

- (3) $(\exists x)(x \text{ je lietajúci kôň})$,

potom je nepravdivá. Jedna z možností, ako to obfsť, je interpretovať (2) ako

- (4) Existuje taký názov x , že výraz „ x je lietajúci kôň“ je pravdivý.

Takáto interpretácia mení (2) na pravdivú a dovoľuje odvodiť (3) z (1). Zmenu spôsobilo iné chápanie kvantifikátorov a premenných v (3). „ $(\exists x)$ “ sa už nečíta ako „existuje taký objekt ...“, ale ako „existuje také meno ...“. Uprednostnenie substitučného čítania pred referenčným vedie v tomto prípade k zjavne intuitívnejšiemu výsledku.

¹ Táto štúdia vznikla v rámci vedeckého projektu VEGA 7031/004/03 *Sémantická analýza prirodzeného jazyka a aplikácie logiky*.

Pri hlbšej analýze vidieť, že intuitívnosť predchádzajúceho výsledku nie je až taká zrejmä. Bez ohľadu na logickú formu výroku (I) to nie je veta zložená z denotujúceho jedinečného názvu a z unáneho predikátu. Rozdiel medzi (I) a vetou

(I)' Arkle je kôň

(kde „Arkle“ je meno existujúceho koňa) je v tom, že zatiaľ čo „Arkle“ je denotujúci názov, „Pegas“ v (I) ním nie je. Vzniká tu otázka, čo teda „Pegas“ je. Podľa Russella sa výraz „Pegas“ považuje za deskripciu a podľa toho sa analyzuje. V súvislosti s touto analýzou by mohlo byť zavádzajúce, že ako „Pegas“, tak aj „Arkle“ sú mená, teda patria do tej istej syntaktickej kategórie. Substitučná reinterpretácia (I) ukazuje, že syntaktické postavenie výrazu „Pegas“ nemôže samo určiť, aký prístup k (I) zvolit'.

Dôležitosť tejto otázky vidieť najmä v súvislosti s vplyvnou teóriou zdokonalenou Quinom. Náhľad, podľa ktorého hovoriť o existencii je správne v rámci jazyka predikátovej logiky, má dôležité dôsledky pre ontológiu. Podľa Quina do ontológie započítavame hodnoty a iba hodnoty viazaných premenných. Tento názor býva reprezentovaný známym sloganom „Byť znamená byť hodnotou (viazanej) premennej“. Podľa Quina sú ontologické väzby relatívne vzhľadom na teóriu vrátane našej teórie každodenného sveta a prejavujú sa tým, na čo používame kvantifikáciu. Ontológia, na ktorú je viazaná istá interpretovaná teória, obsahuje všetky tie a iba tie objekty, cez ktoré prebiehajú viazané premenné teórie, konštruované tak, aby výroky tvrdené v teórii boli pravdivé.

Z Quinovej teórie vyplýva, že ak sme ochotní odvodiť z viet, ako „Arkle je kôň“ existenčné zovšeobecnenie „ $(\exists x)(x \text{ je kôň})$ “, potom sme nútení prijať existenciu koní v našej ontológii. Tento prístup prináša ťažkosti v prípadoch, keď máme do činenia s prázdny menom alebo jedinečným názvom - ako je to v prípade Pegasa. Z pravdivej vety „Pegas je lietajúci kôň“ by totiž malo byť odvoditeľné „ $(\exists x)(x \text{ je lietajúci kôň})$ “, ale to je, ako sme videli, nepravdivé. Quine navrhuje eliminovať jedinečné názvy, teda aj mená, dvomi krokmi. Prvý spočíva v ich opisnom vyjadrení ako určitých deskripcii. Takto sa „Pegas“ mení na „ten jediný objekt, ktorý 'pegasuje'“, kde 'pegasuje' je predikátové vyjadrenie zastupujúce predikát 'má vlastnosť byť Pegasom'. Druhým krokom je potom eliminácia deskripcie pomocou Russellovej metódy, pri ktorej hrajú hlavnú úlohu kvantifikátory a premenné. Veta „Pegas je lietajúci kôň“ sa mení na „ $(\exists x)(x \text{ pegasuje a } ((\forall y)(\text{ak } y \text{ pegasuje, tak } y = x)))$ a x je lietajúci kôň“. Keďže v oblasti úvahy neexistuje nič také ako lietajúci kôň, a teda žiadny objekt nespĺňa predikát „...je lietajúci kôň“, celá veta je nepravdivá.

Prechod od obvyklého spôsobu vyjadrovania vo forme „Pegas je lietajúci kôň“ k upravenej forme logiky I. rádu: „ $(\exists x)(x \text{ pegasuje } \dots)$ “ nie je prechodom medzi dvomi synonymnými výrazmi. Podľa Quina prechod od obvyklej k formálnej analýze stanovuje objasňujúcu parafrázu pôvodnej pomocou tej následnej, pričom sa zachováva všetko filozoficky podstatné. Je zrejme, že navrhované substitučné čítanie kvantifikátorov je nezlučiteľné s uvedenými Quinovými závermi, ktoré majú fundamentálny význam v otázkach spojených s výberom ontológie.

Sila substitučného prístupu sa prejavuje pri prekonávaní ťažkostí vyskytujúcich sa pri usmernenom zápise takých viet, ako je veta

1. Peter verí, že Lucia = Lucia.

Existenčným zovšeobecnením vety 1. je veta

2. $(\exists x)(\text{Peter verí, že Lucia} = x)$.

ktorej objektovým čítaním dostávame

3. Existuje také x , že Peter verí, že Lucia = x .

Ak niet žiadnej Lucie, bude (3) nepravdivá aj v prípade, že (1) je pravdivá.

Na druhej strane, pri substitučnom čítaní (2) dostávame

4. Pre istý prípad x platí, že Peter verí, že Lucia = x .

Teraz je prepis adekvátny, keďže za predpokladu, že (1) je pravdivá, je pravdivá aj (4).

Substitučné čítanie neponúka alternatívnu analýzu ontologickej charakteristiky jazyka, ale presúva dôraz na pravdivostné podmienky čiastočných substitúcií. Pri odpovedi na otázku, ktoré z týchto dvoch čítaní máme preferovať, hrajú dôležitú rolu všeobecné ontologické úvahy. Prednosťou substitučného čítania je to, že vo všeobecnosti nevynucuje ontologickú väzbu vždy vtedy, keď chceme objasniť, čo vyjadrujeme kanonickým opisom. Tento fakt spolu so skutočnosťou, že sme schopní bez ontických absurdí zachovať si pri analýzach mená a jedinečné názvy ako aj kvantifikovať v nepriehľadných kontextoch, ako to bolo v uvedenom príklade, je silným argumentom v prospech tejto stratégie. Problém zostáva napriek tomu otvorený.

Príkladom kritiky Quinovho stanoviska v uvažovaných súvislostiach sú Strawsonove pochybnosti, či možno zbaviť jedinečné názvy, tak, ako to vyžaduje Quinova teória, ich úlohy pri identifikácii predmetu tvrdenia či diskusie. Pritom ide o úlohu, ktorú nemožno stotožniť s tvrdením o existencii jednej a iba jednej veci, ktorá je taká a taká. Táto Strawsonova námietka vychádza priamo z jeho kritiky Russella, keďže uvažované Quinovo stanovisko je čiastočne odvodené od Russella. Quine sám zaviedol triedu neznámych predikátov, akým je napríklad „...pegasuje“, ktoré treba chápať v zmysle „...je identické s a “, kde „ a “ je meno. Teda „...pegasuje“ znamená „...je identické s Pegasom“. Hoci tento postup, ako upozorňuje Kripke ([7], 40), nebol zamýšľaný ako teória referencie mien, ale ako istý výhodný návrh reformy jazyka, všetky problémy spojené s referenciou sa vzťahujú aj na reformovaný jazyk. Konkrétne otázka „Ako je určená referencia výrazu 'Sokrates'?" vedie k otázke „Ako je určená extenzia predikátu 'sokratizovať'?". Rovnako zostáva otvorená otázka, či sa Quine zrieka jedinečných názvov, alebo či majú v jeho prístupe podstatné postavenie. Existuje problém aj v obrátenom zmysle a to otázka, či možno alebo nemožno narábať s jedinečnými názvami tak, ako to robí Quine.

Ukazuje sa, že pokus vyjadriť existenčné tvrdenia pomocou aparátu predikátovej logiky nás istým spôsobom odvádza od chápania pojmu existencie, aký sa používa pri bežnom vyjadrovaní. Alternatívny prístup k výrazu „...existuje“ ako k logicky neakceptovateľnému predikátu bez jeho umiestnenia do aparátu predikátovej logiky navrhol Strawson [19]. Jeho základná myšlienka je čiastočne odvodená od istých

Moorových koncepcií a čiastočne vyplýva zo Strawsonovho vlastného pojmu presupozície.

Podľa tohto chápania je výraz „existuje“ logickým predikátom vtedy, ak spĺňa nasledujúcu podmienku: Ak gramatický subjekt vety pripúšťa spojenie so všetkými kvantifikujúcimi výrazmi, ako sú „všetky“, „mnohé“, „niektoré“, „málokto“, „aspoň jedno“, „žiadne“ a pod., potom je to logický subjekt a predikát logického subjektu je logickým predikátom. Podľa toho ak je výraz „existuje“ gramatickým predikátom subjektu spĺňajúcim uvedenú podmienku, ide o logický, teda vlastný predikát. Subjekt výroku vyjadrujúceho tvrdenie o existencii je zaťažený navyše existenčnou presupozíciou.

Strawson použil pojem „predpokladanej triedy“ („presupposed class“), ktorý objasnil pomocou encyklopedického slovníka [19]. V klasických encyklopédiách sa uvádzajú skutočne historické osobnosti, ako aj postavy mytologické. Podľa Strawsona možno v tejto súvislosti hovoriť o triede osôb, ktorých existencia sa predpokladá na základe ich prítomnosti v oblasti, ktorá je predmetom diskusie. Táto trieda je ontologicky heterogénna, keďže obsahuje podtriedu skutočných historických osobností, ako aj podtriedu mytologických bytostí.

Strawsonove riešenie predpokladá, že subjekt každého jedinečného výroku majúceho subjekt-predikátovú formu, ak má aspoň čiastočne referujúcu úlohu, je podopretý presupozíciou vzťahujúcou sa na existenciu jeho referenta. Jedným z navrhnutých riešení je odmietnuť tento predpoklad v prípadoch, keď výrok explicitne potvrdzuje existenciu referenta pre svoj subjekt. Môžeme totiž usúdiť, že v prípadoch, keď „existuje“ je v pozícii predikátu, narážame na problém s presupozíciou, čo by nás malo viesť k záveru, že presupozíciu zahŕňajúcu tvrdenie o existencii referenta pre daný subjekt obsahujú všetky subjekt-predikátové výroky okrem tých, ktoré sú samy existenčnými tvrdeniami.

Teória deskripcie

a) Russellova teória deskripcie

Je známe, že Russell rozlišuje dva druhy poznania: „poznanie na základe oboznámenosti (bezprostrednou skúsenosťou)“ („knowledge by acquaintance“) a „poznanie z opisu (deskripciou)“ („knowledge by description“). Rozdiel medzi nimi je nasledovný: Oboznámenie je binárna relácia medzi poznávajúcim subjektom a objektom priameho vnímania. „Hovorím, že som oboznámený s nejakým objektom, keď mám priamy poznávací vzťah k objektu, t. j. keď si priamo uvedomujem samotný objekt“ [16]. Pod priamym uvedomením Russell mieni, že je to „bez sprostredkovania akýmsi procesom inferencie či nejakého poznania právd“. Vecami, ktoré si môžeme uvedomovať, teda objektmi oboznámenia, sú jednotliviny, napríklad zmyslové údaje, spomienky a naše vlastné skúsenosti o objektoch, ako aj univerzálie, napríklad červenosť a okrúhlosť, uvedomenie ktorých nazýva Russell *predstavou* a ktoré nazýva *pojmaním* v prípade, že si ich niekto aj reálne uvedomuje. Jednotliviny a univerzálie vyčerpávajú oblasť našej epistemickej skúsenosti.

Z toho vidieť, že fyzikálne objekty nepatria medzi objekty oboznámenia. Tie sú poznávané z opisu (deskripciou). Pod „deskripciou“ rozumie Russell ľubovoľnú frázu tvaru „niečo také-a-také“ („a so-and-so“) alebo „to také-a-také“ („the so-and-so“). To prvé nazýva Russell „neurčitou“ deskripciou, to druhé deskripciou „určitou“. Objektom Russellovej pozornosti je určitá deskripcia, lebo vďaka určitej častici „to“ („the“) je deskripcia referenčným prostriedkom ontologického dorozumenia. „Môžeme povedať, že nejaký objekt je „poznávaný z deskripcie“, keď vieme, že je „taký-a-taký“, t. j. keď vieme, že existuje práve jeden objekt s uvažovanou vlastnosťou, pričom nie sme s týmto objektom oboznámení prostredníctvom bezprostrednej skúsenosti ([17], 32). Podľa Russella sú „bežné názvy, ba i vlastné mená obyčajne deskripciami. To znamená, že myšlienka nachádzajúca sa v mysli nejakej osoby, ktorá používa správne vlastné meno, sa obyčajne dá úplne vyjadriť iba tak, že nahradíme vlastné meno deskripciou“ ([17], 33).

Základnou Russellovou pohnútkou na formuláciu teórie deskripcie bolo jeho chápanie filozofie. Spočívalo v predstave, že filozofia sa zaoberá analýzou jazyka, ktorým opisujeme svet. Takáto analýza, pokiaľ je korektná, vydá svedectvo o tom, čím jazyk v skutočnosti je. Takáto analýza je nevyhnutná, lebo bežný jazyk je ontologicky mátkuci vzhľadom na to, že gramatická a logická forma jazyka sa často nezhodujú. Pritom rozhodujúca je skôr logická než gramatická štruktúra jazyka.

Bezprostredným zdrojom Russellovej teórie deskripcie bolo jeho odmietnutie Meinongovej pozície, ako aj idealizmu. Russella spája s Meinongom viera v denotačnú teóriu významu. V rámci tejto teórie však vzniká vážny problém spočívajúci v tom, že výroky ako „Súčasný kráľ Francúzska je holohlavý“ sú zjavne zmysluplné napriek tomu, že ich subjektový výraz nič neoznačuje. Práve snaha o riešenie tohto problému viedla Meinonga k prijatiu pojmu subsistencie. Russell, ktorý v istom období prijal Meinongovo stanovisko, považoval ho neskôr za neprijateľné, keďže protirečilo jeho „vyvinutému zmyslu pre realitu“. Teória deskripcie bola vytvorená práve preto, aby bolo možné vyhnúť sa Meinongovmu výsledku pri zachovaní denotačnej teórie významu, ktorú Russell považoval za správnu. Jeho riešenie je zakódované v tvrdení, že podstatné mená a vlastné mená sú v podstate utajenými deskripciami, a nie „logicky vlastnými“ menami, ako aj v navrhnutej metóde analýzy deskripcií za účelom explicitného vyjadrenia ich logickej formy. Preto Russell vyhlásil, že jedine logicky vlastné mená priamo a jednoznačne korešpondujú s tým čo označujú, teda s niečím čo existuje vo svete. Pripustiť, že deskripcie fungujú ako mená by mohlo znamenať pád do Meinongovej pasce. Znamenalo by to prijatie postoja, podľa ktorého to, že každá zložka ľubovoľného výroku je viazaná k čomusi existujúcemu, aj taký výrok ako „Jednorozec neexistuje“ zaväzuje k tvrdeniu, že v istom zmysle musia jednorozce jestvovať, aby malo zmysel popierať ich existenciu. Vzhľadom na to považuje Russell deskripcie za „neúplné symboly“, ktoré nemajú význam samy osebe a nadobúdajú ho len v použitom kontexte. Podľa Russella pri korektnej analýze výrokov sa deskripcie „rozpadajú a miznú“, čím odpadnú nežiadúce dôsledky ich prítomnosti, ktoré zdanlivo patria k podstate denotačnej teórie významu. Russell uvádza nasledovné príklady viet obsahujúcich určité deskripcie ([17], 157-158):

(1) Scott je *autorom*² románu Waverly.

(2) *Súčasný* kráľ Francúzska je holohlavý.

Opisné frázy sú nasledovné: „*autor* románu Waverly“, „*súčasný* kráľ Francúzska“. Vzniká teraz otázka korektnej analýzy uvedených viet. Najjednoduchšia odpoveď, ktorá sa tu ponúka, hovorí, že opisné frázy sú komplexné mená a funkcie. Ľahko možno ukázať, že toto stanovisko je neprijateľné.

1. Uvažujme výrok „Scott je *autorom* románu Waverley“, symbolicky „*s* je *A*“. Ak je *A* iné meno pre Scotta, potom platí, že „*s* je *A*“ sa rovná tvrdeniu „Scott je Scott“ – čo je tautológia. Na druhej strane, ak dosadíme za *A* iné meno, napr. „Keats“, výsledné tvrdenie bude nepravdivé. Pri substitúcii mena za *A* dostávame teda výrok tautologický alebo nepravdivý. Keďže „*s* je *A*“ nie je ani jedno, ani druhé, *A* nie je meno.

2. Mená sú volené ľubovoľne, takže ak *A* budeme pokladať za synonymné s menom „Scott“, tak identita Scotta s autorom románu Waverley je dôsledkom terminologického rozhodnutia. Ale, ako hovorí Russell, terminologickým výberom nemožno rozhodnúť o tom, či Scott je alebo nie je autorom románu Waverley.

Z toho vyplýva, že deskripcie nie sú mená. Korektnú analýzu viet obsahujúcich deskriptívne frázy vidí Russell v nahradení takýchto viet ekvivalentnými množinami výrokov, v ktorých sa nenachádza žiadna deskriptívna fráza a ktoré zexplicitňujú logickú štruktúru toho, čo sa tvrdí. V uvedenej príprave (2) rozklad vyzerá nasledovne:

(2a) V súčasnosti existuje kráľ Francúzska.

(2b) V súčasnosti neexistuje viac ako jeden kráľ Francúzska.

(2c) Ktokoľvek je kráľom Francúzska, je holohlavý.

Symbolicky to možno vyjadriť ako

(2*) $(\exists x)(Fx \ \& \ (\forall y)(Fy \supset (y=x)) \ \& \ Gx)$.

A keďže (2a) je nepravdivé, bude aj (2), reprezentované uvedeným zápisom (2*), nepravdivé.

Ak použijeme na reprezentáciu deskripcií tzv. *jota*-operátor „*t* ...“, môžeme každú deskripciu zapísať ako

$(tx)(...x...)$

a čítať „*jediný* predmet *x*, taký a taký“.

Formálna úprava vety (2) má potom tvar $G(tx)(Fx)$, pričom môžeme zaviesť nasledovnú kontextovú definíciu deskripcie $(tx)(Fx)$:

D1 $G(tx)(Fx) = \text{def } (\exists x)(Fx \ \& \ (\forall y)(Fy \supset (y=x)) \ \& \ Gx)$

alebo v pôvodnej Russellovej formulácii ako

D2 $G(tx)(Fx) = \text{def } (\exists y)((\forall x)(Fx \equiv (x=y)) \ \& \ Gy)$.

² Určité deskripcie sú vyznačené kurzívou.

Deskripcia vyskytujúca sa v (2) má označujúcu úlohu, zatiaľ čo vo formálnej úprave celej vety sa nevyskytuje žiadny singulárny termín, iba premenné viazané kvantifikátormi, predikáty a symbol identity. To má Russell na mysli, keď hovorí, že povrchné formy jazyka sú zavádzajúce. Týmto prepisom sa tiež eliminujú ťažkosti spôsobené prázdny deskripciami, t. j. deskripciami, ktorým nič nezodpovedá. To bolo pre Russella veľmi dôležité, lebo bol presvedčený, že každá zmysluplná veta má pravdivostnú hodnotu. Ak by bol teda výraz „súčasný kráľ Francúzska“ logicky aj gramaticky subjektový výraz, mal by alebo niečo označovať, povedzme nejakú jestvujúcu entitu, alebo by vety v ktorých sa vyskytuje, nemali mať zmysel. Preto nebola ani jedna z týchto možností pre Russella atraktívna. V rámci teórie deskripcie podáva Russell východisko v termínoch, v ktorých si sám tento problém formuloval, tvrdiac, že vety s deskripciami na mieste subjektu nie sú logické subjekt-predikátové vety a že deskripcie vôbec nie sú reprezentovateľné ako jedinečné výrazy formálneho jazyka, ale v skutočnosti sú to skryté tvrdenia existencie a jedinečnosti. Ak sú tieto tvrdenia nepravdivé, tak aj pôvodná veta ako celok je nepravdivá.

Ťažkosti nastávajú vtedy, keď sa pri usudzovaní vyskytne určitá deskripcia, ktorá sa nevzťahuje na žiadny predmet alebo sa vzťahuje na viac ako jeden predmet. Uvedieme štyri takéto charakteristické prípady:

1) Pravidlo odstránenia všeobecného kvantifikátora

$$\frac{(\forall x) A(x)}{A(a)}$$

zlyháva, ak dosadíme za a deskripciu. Na ilustráciu si vezmime ako univerzum úvahy množinu všetkých planét našej slnečnej sústavy; $A(x)$ nech reprezentuje výraz „ x obieha okolo Slnka“ a b zastupuje deskripciu „planéta nachádzajúca sa medzi Jupiterom a Saturnom“. Formula $(\forall x) A(x)$ je pri uvedenej interpretácii pravdivá, $A(b)$ nepravdivá.

2) Podobná situácia nastáva pri aplikácii pravidla existenčného zovšeobecnenia

$$\frac{A(b)}{(\exists x) A(x)}$$

Neohraničená aplikácia tohto pravidla vedie k nasledujúcej dileme. Ak ako $A(b)$ zoberieme $b=b$, dostávame podľa uvedeného pravidla formulu $(\exists x)(x=b)$, ktorá je však nepravdivá, ak deskripcia nespĺňa podmienku existencie. Prítom výraz $b=b$ je pravdivý, keďže je inštanciou zákona identity $x=x$.

3) *Intenzionálny kontext*: „Ak je a totožné s b , tak čokoľvek je pravdivé o jednom, je pravdivé o druhom, a v ľubovoľnom výroku každé z nich môžeme nahradiť druhým bez toho, aby sa zmenila pravdivosť alebo nepravdivosť tohto výroku. Napríklad Juraj IV. si prial vedieť, či bol Scott autorom románu *Waverley*, a v skutočnosti Scott bol autorom románu *Waverley*. Môžeme teda nahradiť zvrät autor románu *Waverley* výrazom Scott a takto dokazovať, že Juraj IV. si prial vedieť, či Scott je Scott. Prvému gentlemanovi Európy však sotva možno pripisovať záujem o zákon totožnosti.“ ([15], 142)

4) Podľa zákona vylúčenia tretieho musí byť pravdivé buď „*A* je *B*“, alebo „*A* nie je *B*“. Musí byť teda pravdivé buď „*Súčasný* kráľ Francúzska je holohlavý“, alebo „*Súčasný* kráľ Francúzska nie je holohlavý“. Keby sme však vymenovali veci, ktoré sú holohlavé, a potom veci, ktoré nie sú holohlavé, nenašli by sme *súčasného* kráľa Francúzska ani v jednom zozname ([15], 142).

Russellovo riešenie: Russellom navrhované riešenie uvedených ťažkostí je postavené na presvedčení, že výrok obsahujúci deskripciu môže byť zmysluplným výrazom aj vtedy keď nespĺňa niektorú z podmienok kladených na deskripcie (existencia, jedinečnosť). Musia však platiť isté obmedzenia chrániace pred nesprávnymi úsudkami. Tak pravidlo odstránenia všeobecného kvantifikátora možno použiť iba vtedy, ak sa medzi premisami uvažovaného úsudku nachádzajú tvrdenia o existencii a jedinečnosti denotátu.

Podobne je to pri aplikácii substitúcie v zákone o identite. Z rovnosti $x=x$ je odvoditeľné $a=a$ iba vtedy, keď je *a* vlastné meno. V prípade, že *a* je deskripcia, sú nevyhnutné dodatočné tvrdenia týkajúce sa existencie a jedinečnosti.

Riešenie problémov spojených s d-výrokmi obsahujúcimi negácie, ako je to v (4), si vynucuje rozlíšenie medzi tým, čo nazýva Russell *primárnym*, a tým, čo nazýva *sekundárnym* výskytom deskripcie. Sekundárny výskyt je taký, v ktorom sa zvrat vyskytuje vo výroku *p*, ktorý je iba zložkou uvažovaného výroku, pričom substitúciu za označujúci zvrat musíme uskutočniť v *p*, nie v celom uvažovanom výraze. Ak výskyt nie je sekundárny, nazýva sa primárnym. Ako príklad uvažujme Russellom uvedený výrok: „Juraj IV. si prial vedieť či Scott bol *autorom* románu *Waverley*“. Môžeme tým mieniť, že „Juraj IV. si prial vedieť, či jeden a iba jeden človek napísal román *Waverley* a či tým človekom bol Scott“, ale tiež: „Jeden a iba jeden človek napísal román *Waverley* a Juraj IV. si prial vedieť, či Scott bol týmto človekom“. V prvom prípade má zvrat „*autor* románu *Waverley*“ sekundárny výskyt, v druhom prípade primárny.

Teraz sa vrátime k negovaným výrokom obsahujúcim deskripcie (k d-výrokom), napríklad k negácii tvrdenia $H(t x)Fx$, kde *Hx* znamená „*x* je holohlavý“ a *Fx* „*x* je *súčasným* kráľom Francúzska“. Pri primárnom chápaní výskytu deskripcie $(t x)Fx$ v uvažovanej vete treba výraz $\sim H(t x)Fx$ interpretovať ako:

$$(P) \quad (\exists y)((\forall x)(Fx \equiv (x=y)) \& \sim Hy).$$

zatiaľ čo pri sekundárnom chápaní ako

$$(S) \quad \sim((\exists y)((\forall x)(Fx \equiv (x=y)) \& Hy)).$$

To znamená, že výrok „*kráľ* Francúzska nie je holohlavý“ je nepravdivý vtedy, keď výskyt zvratu „*kráľ* Francúzska“ je primárny, a pravdivý vtedy, keď je tento výskyt sekundárny.

Uvedené rozlíšenie umožňuje vyjasniť situáciu popísanú v (4). Pri primárnom chápaní, disjunkcia „*kráľ* Francúzska je holohlavý alebo *kráľ* Francúzska nie je holohlavý“ nespadá pod zákon vylúčenia tretieho, keďže obidve jej zložky sú nepravdivé,

a teda nie sú protirečivé. Na druhej strane ak považujeme výskyt uvažovanej deskripcie v tejto disjunkcii za sekundárny, tak jej prvý člen je nepravdivý a druhý (negácia) je pravdivý čiže zákon vylúčenia tretieho je zachovaný.

Russellova teória dovoľuje pracovať aj s problémom (3) – s intenzionálnymi kontextami. V použítom príklade sa dá veta „Juraj IV. si prial vedieť, či bol Scott autorom románu Waverley“ vyjadriť ako

$$J(\exists x)((\forall y)(Wy \equiv (y=x)) \& (x=s)),$$

kde „J“ je skratka pre výraz „Juraj IV. si prial vedieť, či“, „W“ je skratka pre „autor románu Waverley“ a „s“ pre meno „Scott“. Je zrejmé, že pri takomto prepise nie je možné preformulovať tento výrok tak, že menom „Scott“ nahradíme výraz „autor románu Waverley“, keďže tento označujúci zvrst sa tu už nevyskytuje samostatne, ale je zahrnutý v predikáte W.

V tejto súvislosti hodno poznamenať, že Quine odvodil svoj pojem ontologického záväzku priamo z uvedenej Russellovej stratégie, pričom neprijal Russellovu doktrínu logicky vlastných mien ani korelatívnych epistemologických pojmov oboznámenosti a poznania z opisu. Podľa Russella jedinými logickými vlastnými menami sú výrazy „toto“ a „to“ (resp. „tento“ a „ten“), t. j. názorné odlišenie objektov oboznámenia. Quinov epistemologický postoj je holistický, a teda úplne v protiklade k Russellovmu dôslednému atomizmu.

b) Strawson o deskripciách

Strawsonova kritika teórie deskripcie spočíva v odmietnutí teórie významu, na ktorej je teória deskripcie postavená. Odmietla hlavne doktrínu, podľa ktorej význam slova alebo výrazu je nejaký označený objekt. Podľa Strawsona význam jazykového výrazu spočíva v činnostiach používateľov jazyka. Ak význam nie je označením, tak nemôžu existovať logicky vlastné mená ani deskripcie v Russellovom zmysle, keďže podľa Strawsona také tvrdenie, akým je veta „Kráľ Francúzska je múdry“ (označme ju ako „S“), nie je tvrdením o existencii francúzskeho kráľa. Podľa Strawsona Russell nerozlišil medzi a) použitím výrazu za účelom jedinečnej referencie a b) tvrdením, že existuje jedno a iba jedno individuum s istými charakteristikami.

Podľa Strawsona Russellovým cieľom pri vybudovaní teórie deskripcie bolo uniknúť dôsledkom argumentov nasledujúceho typu:

(1) Fráza „Kráľ Francúzska“ je subjektom vety S. Ak S je zmysluplná veta, potom je o kráľovi Francúzska. Ale ak francúzskeho kráľa niet, potom K nie je o ničom, a teda ani o kráľovi Francúzska. Ale tá veta je o francúzskom kráľovi a je zmysluplná, to znamená, že kráľ Francúzska musí v istom zmysle existovať.

(2) Ak je veta S signifikantná či zmysluplná, je alebo pravdivá, alebo nepravdivá. S je pravdivá vtedy, ak je kráľ Francúzska múdry, a nepravdivá vtedy, ak nie je múdry. Ale tvrdenia „Kráľ Francúzska je múdry“ a „Kráľ Francúzska nie je múdry“ majú pravdivostnú hodnotu iba vtedy, ak existuje niekto, kto je kráľom Francúzska ([18], 127).

Strawson súhlasí s Russellovou snahou vyhnúť sa dôsledkom týchto argumentov, ktoré považuje za zlé, ale tvrdí, že Russell pri formulovaní svojej teórie, ktorá to mala

zabezpečiť, prijal falošné predpoklady, na ktorých sú uvedené argumenty postavené. Ide o predpoklad, že význam je označením a že ak subjekt v subjekt-predikátovej vete nie je iba gramatickým, ale aj logicky vlastným subjektom a veta je zmysluplná, tak existuje niečo, čo je subjektovým výrazom označené. Strawson upozorňuje, že z viet ktoré sa zdajú byť na základe ich gramatickej skladby tvrdeniami o istej osobe, objekte alebo udalosti, rozoznáva Russell iba dva druhy významných viet. K prvému patria vety, ktorých gramatická a logická forma nie sú kongruentné. Tie by mali byť analyzovateľné ako existenčné vety špeciálneho typu. Druhý spôsob, ako sa môže nejaká veta stať významnou, je prípad, keď významom gramatického subjektu takejto vety je vec, ktorú označuje, t. j. keď je logicky vlastným menom.

Strawson vo svojom prístupe presadzuje trojnásobné rozlíšenie, a to medzi vetou, použitím vety a vyslovením vety. Možno si predstaviť, že veta *S* „Kráľ Francúzska je múdry“ bola vyslovená počas panovania viacerých francúzskych kráľov, a je prirodzené považovať ju celý ten čas za tú istú vetu. Používatelia vety *S* budú hovoriť o rôznych kráľoch, a teda raz pravdu, inokedy nepravdu. Ide o rôzne použitia vety *S*. Z týchto rozdielov vyplýva podľa Strawsona že tým, čo je pravdivé alebo nepravdivé, nie je veta, ale že je to tvrdenie či propozícia, na vyjadrenie ktorej bola táto veta použitá.

Podobné trojité rozlíšenie možno zaviesť aj medzi výrazom, použitím výrazu a jeho vyslovením. Označme deskripciu „Kráľ Francúzska“ ako *F*. Tak ako v prípade vety *S* ani tu nemožno povedať, že *F* označuje francúzskeho kráľa alebo že sa o ňom zmieňuje, ale len to, že môže byť použité na zmieňovanie sa alebo na označenie. Vlastnosti „zmieniť sa o niečom“ a „označovať niečo“ sú charakteristickými vlastnosťami použitia výrazu - práve tak, ako „byť o niečom“ a pravdivostná hodnota sú charakteristickými črtami použitia vety.

Strawson si na rozdiel od Russella myslí, že „určiť význam istého výrazu ... znamená dať všeobecný návod na jeho použitie pri referencii ... a určiť význam vety znamená zadať všeobecný návod na jej použitie pri tvorení pravdivých či nepravdivých tvrdení ... význam nejakého výrazu nemožno stotožňovať s objektom, na ktorý sa výraz použitý pri určitej príležitosti vzťahuje. Význam vety nemožno identifikovať s tvrdením, ktoré veta použitá pri určitej príležitosti vyjadruje“ ([18], 132).

Russell predpokladal, že referencia, pokiaľ sa vyskytne, musí byť zároveň významom. Stotožnil teda označenie, deskripciu na jednej strane s jej použitím v istom kontexte na strane druhej. Strawson píše: „Dôležité totiž je, že otázka či je alebo nie je veta zmysluplná, je úplne nezávislá od otázky, ktorá sa môže vynoriť v súvislosti s určitým použitím vety, a to či ide o pravé alebo nepravé použitie ...“ Podľa neho vyslovil Russell v prípade vety *S* dve pravdivé a dve nepravdivé tvrdenia ([18], 134). Pravdivé sú tvrdenia:

(1) Po prvé, že táto veta je zmysluplná a ten kto by ju teraz vyslovil, vyslovil by zmysluplnú vetu.

(2) Po druhé, že každý, kto by túto vetu vyslovil teraz, vyslovil by pravdivé tvrdenie iba vtedy, keby teraz jestvoval jeden kráľ Francúzska a ten by bol múdry.

Nepravdivé:

(1) Každý, kto by ju teraz vyslovil, vyslovil by pravdivé alebo nepravdivé tvrdenie.

(2) Časťou toho, čo by tvrdil, by bolo tvrdenie, že teraz existuje jeden a iba jeden kráľ Francúzska.

Tieto dve tvrdenia sú nepravdivé z nasledujúcich dôvodov: Ak niekto v súčasnosti vážne vysloví tvrdenie S , nemôžeme odpovedať „To nie je pravda“. Mali by sme poukázať na to, že v súčasnosti neexistuje žiadny francúzsky kráľ, takže otázka, či je S pravdivá alebo nepravdivá, takto vôbec nevzniká - S je bez pravdivostnej hodnoty. Po druhé, je zrejмый rozdiel medzi jedinečnou existenčnou vetou vo forme „Existuje iba jeden taký-a-taký“ a vetou obsahujúcou výraz, akým je F , ktorá môže byť v jednotlivých prípadoch použitá na zmienenie sa či na referenciu na jednotlivé osoby alebo veci. Keď niekto použije vetu S , tak netvrdí, že jestvuje nejaké individuum, ktoré je jediným kráľom Francúzska, ani že toto jeho použitie výrazu F implikuje existenciu takého individua, hoci ak myslí tvrdenie S vážne, tak predpokladá, že taká osoba existuje. Ak začíname vetu s „ten, taký a taký“, použitie výrazu „ten“ ukazuje, no nekonštatuje, že označujeme alebo zamýšľame označiť jedno určité individuum, ktoré je „také a také“ ([18], 135). Russell zamenil vety, ktoré možno použiť pri jednotlivých referenciách s jedinečnými existenčnými vetami a urobil tak vzhľadom na svoju teóriu významu.

Dôležitou črtou alternatívnej analýzy navrhovanej Strawsonom je ním zdôrazňované rozlíšenie medzi výpoveďami a vetami. Výpovede sú v tejto terminológii aktuálne použitia viet v jednotlivých prípadoch. Veta je nositeľom významu, ale nereferuje ani veta, ani jej prvok. Referencia nastáva až vtedy, keď danú vetu použijeme za daných okolností na vyjadrenie istej výpovede. Výraz „kráľ Francúzska“ je teda zmysluplný, ale keď ho skutočne použijeme, tak nič neoznačuje. Výpoveď obsahujúca takúto frázu je bez pravdivostnej hodnoty, teda nie je ani pravdivá, ani nepravdivá. Takto Strawson pripúšťa „pravdivostné diery“ pre výpovede v prípadoch, keď nedochádza k referencii. Tento prístup býva kritizovaný za to, že pripúšťa existenciu pravdivostných dier, keďže zachovanie princípu dvojhodnotovosti je pre extenzionalistický prístup podstatné.

Zástancom extenzionalizmu v súčasnej filozofii jazyka je napr. Quine a tzv. „realisti“. Podľa princípu extenzionality je pravdivostná hodnota zloženého výroku funkciou pravdivostných hodnôt jej komponentov. Opustenie dvojhodnotovosti znamená opustenie truth-functionality a obvykle tiež zahŕňa neplatnosť zákona vylúčenia tretieho, ktorý spolu so zákonom identity a zákonom neprotirečenia tvorí tri Aristotelove „zákony myslenia“. Treba povedať, že zákon vylúčenia tretieho, tento tradičiou chránený princíp, odmietajú aj antirealistickí kritici realizmu.

Strawsonov náhľad je istou odozvou Fregeho stanoviska. Na rozdiel od Russella Frege neuznával existenciu triedy logicky vlastných mien. Napriek tomu pripúšťal v zmysle rozlíšenia zmysel-denotát, že vety môžu obsahovať výrazy, ktoré síce nič neoznačujú, ale môžu mať zmysel, čo u Fregeho znamená, že vyjadrujú myšlienky. Podľa Fregeho denotáty viet, teda ich pravdivostné hodnoty, závisia od denotátov ich základných zložiek. Z toho vyplýva, že ak aspoň jedna z týchto zložiek nemá denotát, nemá ju ani celá veta a je teda bez pravdivostnej hodnoty. To sa vzhľadom na presupozičný prístup príliš nelíši od Strawsonovho náhľadu, keďže veta bude mať

pravdivostnú hodnotu iba vtedy, keď existuje ku každému jedinečnému názvu obsiahnutému v uvažovanej vete niečo, čo tento jedinečný názov denotuje.

Niektorí autori, napríklad Frege, Quine a Carnap, vylučujú možnosť, že by to, či je nejaký jazykový výraz dobre vybudovaný, záviselo od toho, či je alebo nie je tento výraz prázdny. Preto vyžadujú od formačných pravidiel jazyka garanciu toho, že každá použitá deskripcia označuje práve jeden objekt. Je to dosiahnuteľné prostredníctvom pravidla, ktoré v prípade, že žiadny predmet nespĺňa uvažovanú deskripciu alebo ju spĺňa viac ako jeden predmet, určuje predmet, ktorý plní úlohu denotátu.

Výskyt jedinečných názvov, ktoré nič neoznačujú, považoval Frege za jednu z nerestí prirodzeného jazyka, a preto vyžadoval, aby v dokonalom jazyku – jazyku logiky mali všetky jedinečné názvy svoj denotát i za cenu jeho umelého dodefinovania. V prípade prázdneho termínu prijal za denotát prázdnu množinu, v prípade splnenia podmienky jedinečnosti jednoprvkovú množinu a v zostávajúcich prípadoch viacprvkovú množinu. Systematické rozpracovanie týchto ideí poskytol Carnap [1]: v prípade, že predmety z univerza sú veci alebo priestorové udalosti, úlohu zastupujúceho denotátu plní tzv. prázdny predmet, t. j. prázdna množina časovopriestorových bodov. Quine [13] definuje deskripciu tak, aby bola správne utvorená bez ohľadu na to, koľko predmetov ju spĺňa. Na rozdiel od Fregeho však v prípade, že deskripcia je prázdna alebo označuje viac ako jeden predmet, vyberá za denotát prázdnu množinu alebo číslo nula, ak je uvažovaným univerzom číselná množina.

Iné riešenie možno nájsť u Churcha a Hilberta s Bernaysom. Podľa tohto prístupu môže byť deskripcia do jazyka deduktívneho systému zavedená až po dôkaze existencie a jednoznačnosti (jej denotátu). Medzi základné pravidlá je zaradené pravidlo

$$\frac{(\exists x)A(x),}{A((t x)A(x))}$$

kde $(\exists x)A(x) = (\exists x)A(x) \& (\forall x)(\forall y)[(A(x) \& A(y)) \supset (x=y)]$.

Deskripciu $(t x)A(x)$ možno za voľný výskyt premennej x substituovať teda iba vtedy, ak existuje práve jeden predmet spĺňajúci výrokovú funkciu $A(x)$, a práve vtedy je výraz $A((t x)A(x))$ dobre utvorený. Keď uvedené podmienky nie sú splnené, výraz uvedený pod čiarou pravidla nie je dobre utvorený a problémy spomenuté v (1) - (4) nastávajú.

Namiesto požiadavky prijatia existenčných podmienok pri každom zavedení deskripcie možno prijať deduktívny systém patriaci do tzv. *voľných logík*, ktorý neobsahuje žiadne existenčné podmienky pre akúkoľvek individuovú konštantu. Ani v takýchto logických systémoch sa uvedené problémy nevyskytujú.

Jeden z variantov voľnej logiky pochádza od J. Hintikku. Spočíva v modifikácii pravidiel a situácií, ktoré vedú k ťažkostiam (1) - (4) a pri obvyklom prístupe vyžadujú splnenie podmienok existencie a jednoznačnosti. Pravidlo odstránenia univerzálneho kvantifikátora je u Hintikku nahradené pravidlom

$$\frac{(\forall x)A(x), (\exists x)(x=a)}{A(a)}$$

a pravidlo zavedenia existenčného kvantifikátora je modifikované na pravidlo

$$\frac{A(x), (\exists x)(x=a)}{(\exists x)A(x)},$$

pričom modifikovaná je aj definícia deskripcie:

$$a = (t x) B(x) \text{ namiesto } B(a) \& (\forall x)(B(x) \supset (x=a))$$

Táto definícia spolu s uvedenými modifikovanými pravidlami zaručuje odstránenie problémov z (1) a (2), pričom nemusíme stanoviť existenčné presupozície. Analogicky sa dá postupovať v prípade (3) a (4).

c) Referenčné a atributívne použitie deskripcí

Ďalší zaujímavý prístup k problematike deskripcií možno nájsť u K. S. Donnellana [3]. Podľa neho je analýza navrhovaná Russellom a Strawsonom neuspokojujúca, lebo prehliada fakt, že deskripcie môžu plniť dve rôzne funkcie v závislosti od ich použitia vo vete, v ktorej sa vyskytujú. Donnellan hovorí v tejto súvislosti o *referenčnom* a *atributívnom* použití. Keď je deskripcia použitá atributívne, hovorca tvrdí niečo o predmete označenom deskripciou. Vtedy je najdôležitejšia vlastnosť byť takým a takým. V prípade, že hovorca používa deskripciu referenčne, však volí tento postup preto, aby umožnil svojim poslucháčom vybrať alebo identifikovať predmet, o ktorom je reč. Vtedy je deskripcia iba prostriedkom efektívnej referencie a to isté možno dosiahnuť aj pomocou iného referenčného prostriedku, napríklad pomenovaním či nejakou inou deskripciou.

Na ilustráciu uvažujeme vetu „Smithov vrah bol pomätený“, ktorá môže zaznieť v situácii, keď bol brutálne zavraždený sympatický človek menom Smith. Ak nepoznáme vraha, nemôžeme, samozrejme, uviesť ani ten najjednoduchší príznak, ktorý by potvrdzoval jeho pomätenosť. Ak však už nejaká osoba, povedzme Jones, bola z tohto zločinu usvedčená, potom pri vyslovení uvedenej vety použijeme deskripciu referenčne na označenie Jonesa. Kontrast je ešte zjavnejší v prípade, keď povedzme Smith nebol zavraždený, no spáchal samovraždu, ale my o tom nevieme. Z použitia deskripcie „Smithov vrah“ teda odvodzujeme existenciu vraha s rôznymi dôsledkami takéhoto použitia.

Predstavme si teraz situáciu iného typu. Ak chceme označiť istého človeka nachádzajúceho sa na nejakej slávnosti v skupine ľudí, môžeme to úspešne urobiť označením „(ten) človek popíjajúci šampanské“, dokonca aj v prípade, keď tento človek nemá v pohári šampanské, ale napríklad vodu. V tomto prípade bola deskripcia použitá referenčne. Ale ak sa niekto opýta: „Kto (z vás) pije šampanské?“, použijúc tak deskripciu atributívne, potom ten, kto nespĺňa túto deskripciu, nemôže byť osobou, ktorej sa otázka týka.

Jedným z dôležitých výsledkov Donnellanovho rozlíšenia medzi referenčným a atributívnym uplatnením deskripcie je zvýraznenie rozdielu medzi použitím existenčnej presupozície a dôsledkami uvažovanej deskripcie. Vo všeobecnosti sa prijíma presupozícia, že osoba používajúca deskripciu referenčne predpokladá existenciu niečoho, čomu táto deskripcia zodpovedá. Napriek tomu aj v prípade, keď nie je

príslušná presupozícia splnená, môže referenčne použitá deskripcia úspešne poslúžiť na vypichnutie práve toho, čo mal hovorca na mysli.

Naproti tomu pri atributívnom uplatnení deskripcie takáto možnosť jej mylného použitia nehrozí. Výraz „Smithov vrah“, použitý atributívne, nemôže označovať nesprávne, keďže nie je použitý na vyčlenenie Jonesa alebo inej konkrétnej osoby, ale kohokoľvek, kto náhodou zodpovedá uvažovanej deskripcii. Ak deskripcia neoznačuje nikoho a nič, nech už sa vyskytuje vo výpovedi, v príkaze alebo v otázke, tak hovorca nebude môcť vyjadriť výrok, prikázať niekomu niečo urobiť či položiť otázku.

To ukazuje, v čom vidí Donnellan Russellov a Strawsonov omyl. Russell predpokladal, že dôsledkom vety „ $\text{Toto } \phi \text{ je } \psi$ “ je tvrdenie „Existuje jedno a iba jedno ϕ “. Kým v atributívnom prípade to tak môže byť, v referenčnom prípade to nenastáva. Podľa Russellovej definície, názov označuje vtedy, ak existuje entita, ktorú vyčleňuje. Tejto definícii vyhovujú obidve použitia deskripcií, takže podľa Donnellana *označovanie* (ktoré robia obidva druhy deskripcie) a *referovanie* (ktoré robí iba jeden druh deskripcie) sú dve rôzne veci. Russell pripúšťa iba to prvé. Donnellan argumentuje tým, že rozlíšenie označovania a referovania je užitočné, lebo umožňuje riešiť napríklad takéto situácie: Je prirodzené, že dnes nemôžeme s určitosťou povedať, kto bude spolkovým kancelárom SRN v roku 2006. Predpokladajme však, že bolo povedané: „Spolkovým kancelárom SRN v roku 2006 bude sociálny demokrat.“ Uvažujme situáciu, že spolkovým kancelárom v tom čase bude sociálny demokrat, menovite Gerhard Schroeder. Deskripcia označuje Schroedera, je však použitá atributívne, a teda nereferuje, lebo nemôže, na Gerharda Schroedera. Rozlíšenie označovania a referovania tiež objasňuje, o čo ide pri takomto použití deskripcie.

Donnellanova kritika Strawsona spočíva v tvrdení, že zašiel v referenčnom chápaní deskripcie príďaleko, a zahmlil tým jej atributívnu funkciu. Podľa Donnellana ([3], 42) Strawsonova teória zahŕňa nasledovné tézy:

(1) Keď niekto tvrdí, že toto ϕ je ψ , netvrdí nič pravdivé ani nepravdivé, ak nijaké ϕ neexistuje.

(2) Ak neexistuje nijaké ϕ , hovorca na nič úspešne nereferuje.

(3) Dôvod, prečo nepovedal nič pravdivé alebo nepravdivé, spočíva v tom, že nereferoval.

Prvé tvrdenie môže byť pravdivé podľa Donnellana v atributívnom prípade, lebo ak Smitha nikto nezavraždil, tak veta „Smithov vrah je pomätený“ nehovorí nič pravdivé. Ak však použijeme deskripciu referenčne, napríklad na vyčlenenie Jonesa, potom aj keby bol nevinný, môže byť pomätený a v takom prípade sme vyslovili niečo pravdivé. Z toho istého dôvodu je výrok (2) jednoducho nepravdivý. Nemusí totiž jestvovať žiadny Smithov vrah, teda žiadne ϕ , a predsa bol Jones úspešne označený. Podstatne zložitejšie je to v prípade tretieho výroku. Veta (3), ktorá podľa Strawsona viaže dohromady (1) a (2), nefunguje v atributívnom prípade ako vysvetlenie neprítomnosti pravdivostnej hodnoty výpovedí, presupozície ktorých sú nepravdivé, keďže ako dôvod ponúka neúspešnosť referencie.

„Vyvoláva však problém okolo referenčného použitia. Môže referencia neuspieť pri referenčnom použití určitej deskripcie?“

Nereferujem neúspešne len preto, že môj poslucháč nesprávne vyčlenil entitu, na ktorú referujem. Použitím deskripcie „človek ktorý pije martini“ môžem referovať na konkrétneho človeka, aj keď moji poslucháči nedokážu vyčleniť správneho alebo akéhokoľvek človeka. Takisto, ako sme zdôraznili, nereferujem neúspešne, keď deskripcii nič nezodpovedá. Možno však nedokážem referovať za istých extrémnych okolností, keď neexistuje nič, čo by som ja chcel vyčleniť ako to, na čo som referoval.“ ([3], 42)

Donnellanovo zhrnutie znie takto:

„Ani Russellova, ani Strawsonova teória nepodáva korektné vysvetlenie použitia určitých deskripcií – Russell, pretože úplne ignoruje referenčné použitie a Strawson, lebo celkom zaznáva rozdiel medzi referenčným a atributívnym a mieša dohromady pravdy o obidvoch.“ ([3], 43)

Donnellanovo vysvetlenie spôsobuje aj ťažkosti vznikajúce hlavne z nezávislých problémov týkajúcich sa pojmov referencie a potenciálneho rozdielu medzi referenciou hovorca a sémantickou referenciou. Napríklad Grice navrhuje rozlišovať a) medzi významom slov hovorca a b) tým, čo hovorca mieni použitím týchto slov za daných okolností. Rozdiel prejavujúci sa napríklad v prípade, keď niekto hovorí „Vezmime nohy na plecia“ a myslí tým „Poďme odtiaľto“.

Kripke prijal tieto pojmy, namietajúc proti Donnellanovmu vysvetleniu ([8], 35-36). Podľa Kripkeho, sémanticky referent označujúceho výrazu je daný hovorcovým úmyslom označiť istý objekt za určitých špecifických okolností. Ak je hovorca presvedčený, že objekt, o ktorom chce hovoriť, spĺňa podmienky sémantickej referencie názvu, ktorý použil, tak predpokladá, že medzi jeho všeobecným a špecifickým zámerom nie je žiadne protirečenie. Podľa Kripkeho vo svetle tejto skutočnosti treba posudzovať aj Donnellanovo stanovisko. Sú totiž dva spôsoby, ako môže u hovorca vzniknúť presvedčenie o súhlase jeho všeobecného a špecifického zámeru. „Jednoduchý“ prípad nastáva vtedy, keď špecifický zámer hovorca je práve jeho všeobecným zámerom, ako je to v situácii, keď použije výraz „Jones“ ako meno pre Jonesa. V druhom, „komplexnom“ prípade je hovorcov špecifický zámer odlišný od jeho všeobecného zámeru, pričom sa však domnieva, že oba sa zhodujú, ako je to v situácii, keď chce označiť „toho muža, ktorý je tam a tam“, predpokladajúc, že ten muž je Jones.

Kripke dôvodí, že Donnellanovo atributívne použitie deskripcií nie je nič iné ako „jednoduchý“ prípad použitia výrazu a referenčné použitie je „komplexným“ prípadom. Preto Donnellan chybné asimiloval referenčné použitie deskripcií na referenčné použitie vlastných mien, keďže rozlíšenie jednoduchý-komplexný aplikuje rovnako na vlastné mená ako na deskripcie. Kripke uzatvára, že Donnellanom postulovaná referenčno-atributívna dvojznačnosť nie je pre prirodzený jazyk, napríklad pre angličtinu, nevyhnutná, keďže v špecifických variantoch angličtiny sa táto dvojznačnosť stráca a možno teda uprednostniť Russellov unitárny prístup k deskripciám. Hodno poznamenať, že tak ako Kripke aj Quine, Pears a Thompson [20] uprednostňujú v mnohých ohľadoch Russellovu teóriu deskripcie.

LITERATÚRA

- [1] CARNAP, R. (1942): **Introduction to Semantics and Formalisation of Logic**. Harvard.
- [2] CARNAP, R. (1947): **Meaning and Necessity**. Chicago UP.
- [3] DONNELLAN, K. S. (1998): Referencia a určité deskripcie. In: **Organon F 5**, č. 1., 31-51.
- [4] GRAYLING, A. C. (1982): **An Introduction to Philosophical Logic**.
- [5] HAACK, S. (1978): **Philosophy of Logics**. Cambridge UP, London.
- [6] KRIPKE, S. (1977): Identity and Necessity. In: S. P. Schwartz (ed.): **Naming, Necessity and Natural Kinds**. Cornell UP, Ithaca, NY, 66 - 101.
- [7] KRIPKE, S. (2002): **Pomenovanie a nevyhnutnosť**. Kalligram, Bratislava.
- [8] KRIPKE, S. (1979): Speaker's Reference and Semantic Reference. In: **Contemporary Perspectives in the Philosophy of Language**, Minnesota UP, Minneapolis, 6-27.
- [9] ORENSTEIN, A. (1978): **Existence and the Particular Quantifier**. Temple UP, Philadelphia.
- [10] PEARS, D. F. (1967): Is Existence a Predicate? In: P. Strawson (ed.): **Philosophical Logic**. Oxford UP.
- [11] QUINE, W. V. (1994): **Hľadání pravdy**. Herrmann a synové. Praha.
- [12] QUINE, W. V. (1951): **Mathematical Logic**. Cambridge, Mass.: Harvard.
- [13] QUINE, W. V. (1953): On what there is. In: **From a Logical Point of View**.
- [14] QUINE, W. V. (1966): Russell's Ontological Development. In: **Journal of Philosophy** 63, 657- 667.
- [15] RUSSELL, B. (1995): O označovaní. In: **Organon F II**, č. 2, 137-151.
- [16] RUSSELL, B. (1997): Poznanie na základe oboznámenosti a poznanie z deskripcie. In: **Organon F IV**, č. 3., 264-278.
- [17] RUSSELL, B. (1995): Opisy. In: **Organon F II**, č. 2, 152-163.
- [18] STRAWSON, P. F. (1992): O referencii. In: **Filozofia prirodzeného jazyka**. Archa Bratislava, 126 - 147.
- [19] STRAWSON, P. F. (1967): Is Existence Never a Predicate? In: **Critica**, 5- 15.
- [20] THOMSON, J. (1967): Is Existence a Predicate? In: P. F. Strawson (ed.): **Philosophical Logic**. Oxford UP.
- [21] van Fraassen, B. C. (1968): Presupposition, Implication and Self-reference. In: **Journal of Philosophy** 65, 136-151.
- [22] WILIAMS, C. J. (1981): **What is Existence**. Clarendon Press, Oxford.